

RESEARCH B R I E F

ชุดโครงการวิจัย
การดูแลครอบครัวเปราะบาง
ในสถานการณ์การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างประชากรและสังคมไทย

“ลาออก มาเลี้ยงลูก?”

แหว่เสียงทวนเวียนในหัว “มนุษย์แม่” การปรับวิถีการทำงานของครอบครัวเมื่อมีบุตร

“อยากให้มิใครดูแล...ไม่อยากตายคนเดียว”

การดูแลผู้สูงอายุในรูปแบบการอยู่อาศัยที่หลากหลายในสังคมไทย เพื่อประเมินความเข้มแข็งและความต้องการสนับสนุนครัวเรือน

“ฐานข้อมูลครัวเรือนเปราะบางระดับท้องถิ่น”

กลไกขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในการดูแลครัวเรือนเปราะบาง: กรณีศึกษาครัวเรือนข้ามรุ่น และครัวเรือนที่ผู้สูงอายุอยู่คนเดียว

ภาคีสวัสดิการร่วมโดยภาคเอกชนและนักธุรกิจเพื่อสังคม

ระบบการสนับสนุนผู้สูงอายุแบบบูรณาการ: การมีส่วนร่วมของภาคเอกชนและกิจการเพื่อสังคม

การดูแล ครอบครัวเปราะบาง ในสถานการณ์การเปลี่ยนแปลง โครงสร้างประชากรและสังคมไทย

ผศ.ดร.ภูเบศร์ สมุทรจักร • กมลชนก ขำสุวรรณ •
พิมลพรรณ นิตยัณรา • ประทีป นัยนา

ระลอกคลื่นของการพัฒนาประเทศ การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ และสังคม ในยุคสมัยต่างๆ เคลื่อนผ่านสังคมไทย ช้างบ้าง เรือบ้าง แพวเบาบ้าง รุนแรงบ้าง ตามยุคสมัยจนเข้าสู่ศตวรรษที่ 21 ทำให้สังคมไทยถูกพัดพาไปจากศตวรรษที่ผ่านมาในหลายมิติ

ชุดโครงการวิจัย “การดูแลครอบครัวเปราะบาง ในสถานการณ์การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางประชากรและสังคมไทย” โดยนักวิจัยของสถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล ได้รับการสนับสนุนทุนวิจัยจาก สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) เก็บข้อมูลทั้งเชิงคุณภาพ และเชิงปริมาณ ทั้งข้อมูลปฐมภูมิและทุติยภูมิ สังเคราะห์ข้อค้นพบประกอบกับวรรณกรรมและข้อเขียนต่างๆ ที่ปรากฏอยู่ในแวดวงวิชาการ เพื่อฉายประเด็นสำคัญ ในกรอบระยะเวลา 12 เดือน ที่ไม่อาจกล่าวได้ว่าเป็นประเด็นที่ครบถ้วนทุกซอกทุกมุมเกี่ยวกับการ “ดูแล” และ “ประคับประคอง” ครอบครัว ซึ่งเป็นหน่วยสังคมที่เล็กและสำคัญที่สุด ที่มนุษย์ทุกคนเป็นสมาชิก ไม่ว่าความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกจะห่างเหินจนแทบไม่ได้พบปะเห็นหน้ากัน หรืออบอุ่นจนเจืออย่างแน่นแฟ้นเพียงใด

ชุดโครงการวิจัยนี้ เป็นภาคต่อจากชุดโครงการวิจัย “ความอยู่ดีมีสุขของครอบครัวไทย” ซึ่งดำเนินการเสร็จสิ้นไปตั้งแต่ พ.ศ. 2558 ภายใต้การสนับสนุนทุนวิจัยจาก สกว. เช่นเดียวกัน ภาพรวมของบทสรุปในครั้งนั้นชี้ให้เห็นว่าความอบอุ่นของครอบครัวยังทำให้สถาบันครอบครัวแข็งแรงเป็นรากฐานอันแข็งแกร่งของสังคม แต่ก็ได้ทิ้งท้ายให้เห็นประเด็นท้าทายและน่าเป็นห่วงหลายประเด็นซึ่งสังคมไทยต้องระมัดระวังเพราะเป็นจุด “เปราะบาง” ที่หาก

ไม่ได้รับการดูแลและซ่อมเสริมอาจเสี่ยงต่อการแตกสลายได้ โดยเฉพาะในสภาวะที่การเปลี่ยนแปลงต่างๆ เกิดขึ้นอย่างรวดเร็วตามความฉับไวของเทคโนโลยี และการเชื่อมต่อที่แทบจะไร้รอยตะเข็บของโลกยุคดิจิทัล

ชุดโครงการวิจัยนี้ ประกอบด้วยโครงการวิจัยย่อย 4 โครงการ ได้แก่ (1) การปรับวิถีการทำงานของครอบครัวเมื่อมีบุตร (2) การดูแลผู้สูงอายุในรูปแบบการอยู่อาศัยที่หลากหลายในสังคมไทย เพื่อประเมินความเข้มแข็งและความต้องการสนับสนุนครัวเรือน (3) กลไกขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในการดูแลครัวเรือนเปราะบาง: กรณีศึกษาครัวเรือนข้ามรุ่น และครัวเรือนที่ผู้สูงอายุอยู่คนเดียว (4) ระบบการสนับสนุนผู้สูงอายุแบบบูรณาการ: การมีส่วนร่วมของภาคเอกชนและกิจการเพื่อสังคม ทั้ง 4 โครงการนี้ เชื่อมต่อภาพการดูแลครอบครัวไทยตั้งแต่ “ในบ้าน” ออกไป “ข้างบ้าน” จนถึง ท้องถิ่น กลไกภาครัฐ ภาคเอกชน ภาคประชาสังคม และ “ตลาดหลักทรัพย์” เป็นการส่งสัญญาณให้เห็นว่า เรื่องของครอบครัว ไม่ใช่เรื่องของเฉพาะครอบครัว แต่เป็นเรื่องที่ทุกภาคส่วนต้องระดมกำลังและทรัพยากรเพื่อสร้างความเข้มแข็งให้แก่ครอบครัวไทย แม้ว่าสภาพเศรษฐกิจ สังคม และโครงสร้างประชากรจะเปลี่ยนแปลงไปอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้เช่นนี้ เพื่อให้ครอบครัวไทย และสังคมไทย ดำเนินไปได้อย่างเข้มแข็ง

- สร้างศักยภาพ ความรู้ อาชีพ การคมนาคม และสังคม เพื่อศักดิ์ศรีการพึ่งพาตนเองของผู้สูงอายุในครัวเรือนเปราะบาง
- กลไกการส่งเสริมให้เกิดการกลับไปเยี่ยมเยียนผู้สูงอายุ
- สมรรถนะ และศักยภาพของ อสม. อพส.
- ระบบเพื่อนบ้านที่ดี และพึ่งพาได้

- บทบาทภาคีรัฐจากผู้ให้บริการมาเป็นผู้ส่งเสริมหรือสนับสนุนองค์กรภาคีร่วมจัดบริการผ่านองค์กรกลางที่ทำหน้าที่ในการสนับสนุนงบประมาณและติดตามประเมินผล
- เครือข่ายการสูงอายุแห่งชาติ เพื่อเป็นศูนย์ข้อมูลระดับภาคส่วนที่เกี่ยวข้องประสานงานและนำส่งบริการจากผู้ให้บริการ
- ส่งเสริมกิจการเพื่อสังคมหรือธุรกิจขนาดเล็ก เพื่อริเริ่มบริการที่ตอบสนองความต้องการผู้สูงอายุที่อยู่ในชุมชนและที่บ้าน โดยให้ผู้สูงอายุได้เข้ามามีส่วนร่วมในการออกแบบกิจกรรมหรือโครงการ
- จัดตั้งองค์กรการกุศล เพื่อเป็นองค์กรกลางในการระดมทุนและบริหารจัดการเพื่อสนับสนุนกิจการด้านผู้สูงอายุ

- ลงทุนในศูนย์ดูแลเด็กเล็ก ให้ความทั่วถึง โดยเฉพาะในเมือง เน้นที่ครอบครัวเดี่ยว และกลุ่มครอบครัวรายได้ต่ำ-ปานกลาง ให้มีคุณภาพ และเข้าถึง
- ลดอุปสรรคในการทำงานของผู้ที่มีบุตร โดยเฉพาะในช่วงที่ลูกยังต้องการการดูแล
- สนับสนุนหน่วยงานทั้งภาครัฐและเอกชนในการรับผู้สูงอายุออกจากงานเนื่องจากการมีบุตรเข้าสู่ตลาดแรงงาน การมีระยะวันลาที่เหมาะสม และการปรับแรงจูงใจสำหรับภาคเอกชนในการรับผู้สูงอายุไปเลี้ยงดูผ่านมาตรการต่างๆ เช่น การลดหย่อนภาษี
- ส่งเสริมความเท่าเทียมระหว่างชายหญิง โดยเฉพาะหน้าที่ในครัวเรือน

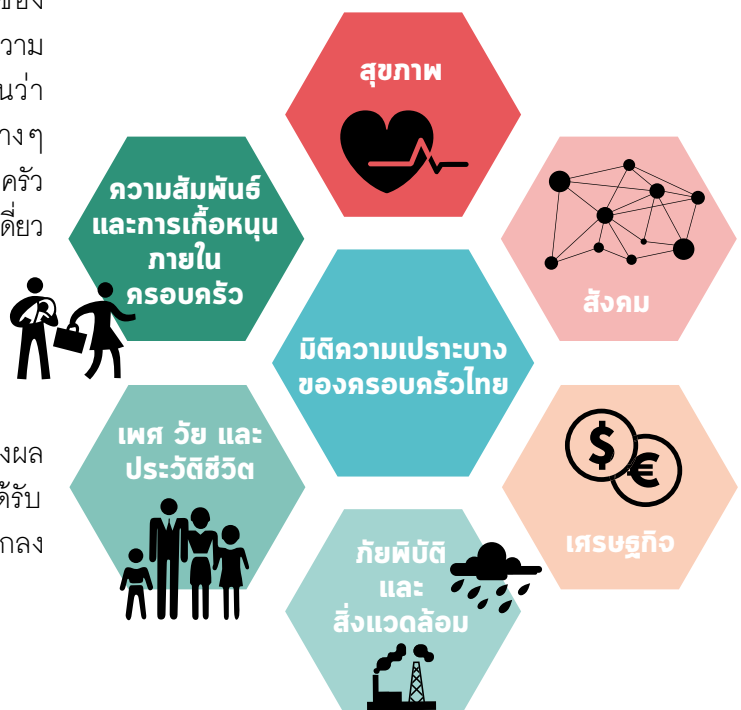
- ฐานข้อมูลครัวเรือนเปราะบางระดับท้องถิ่น
- บทบาทของศูนย์พัฒนาคุณภาพชีวิตและส่งเสริมอาชีพผู้สูงอายุ ให้ทำหน้าที่เสริมศักยภาพและขยายระยะเวลาของการเป็น Active aging
- ขยายบทบาทศูนย์พัฒนาเด็กเล็กในการดำเนินกิจกรรมพิเศษสำหรับครัวเรือนข้ามรุ่น
- ปรับปรุง/พัฒนาสภาพแวดล้อมในพื้นที่รับผิดชอบให้รองรับกับการดำเนินชีวิตของผู้สูงอายุตั้งแต่ที่พักอาศัยบริเวณโดยรอบ ตลอดจนสถานที่ต่างๆ ในชุมชน
- เวทีเพื่อทำความเข้าใจทั้งระหว่างองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและหน่วยงานตรวจสอบทางระเบียบการเงิน
- คู่มือต้นแบบการดูแลครัวเรือนเปราะบาง

นิยาม “ครอบครัว” และ “ครัวเรือน” ที่ควรทบทวน

นิยามและความหมายของ ครอบครัว และครัวเรือนที่ยังขาดความชัดเจนอันเนื่องจากวัตถุประสงค์ของการใช้นิยาม และความหมายของหน่วยงานต่างๆ มีความแตกต่างกัน ในชุดโครงการวิจัยนี้ได้สะท้อนให้เห็นว่า ครอบครัว ยึดโยงสมาชิกผ่านสายสัมพันธ์ในลักษณะต่างๆ ซึ่งปัจจุบัน มีพัฒนาการหลากหลายไปมาก เช่น ครอบครัวเพศเดียวกัน ครอบครัวพ่อเลี้ยงเดี่ยว ครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยว อีกทั้งนับยาก และวัดยาก เพราะขอบเขตของครอบครัวมีความหมายหลายระดับ ส่วนครัวเรือนนั้น ยึดโยงสมาชิกผ่านพื้นที่จริงที่อาศัยอยู่ร่วมกัน ในบ้านหลังเดียวกัน ซึ่งบางกรณีอาจมีเฉพาะสมาชิกในครอบครัวหรืออาจเป็นคนอื่น ที่อาศัยอยู่ร่วมกัน ทั้งหมดนี้จะส่งผลเกี่ยวข้องต่อสิทธิประโยชน์ต่างๆ ที่พึงได้รับ แต่ไม่ได้รับเนื่องจากนิยามปัจจุบันตกขอบไปจากกรอบนิยามที่ตกลงกันไว้หลายสิบปีก่อน

มิติความเปราะบางของครอบครัว

ความเปราะบาง เป็นสถานการณ์ที่บุคคลไม่สามารถช่วยเหลือตนเองได้เมื่อมีการเปลี่ยนแปลง หรือมีวิกฤตการณ์

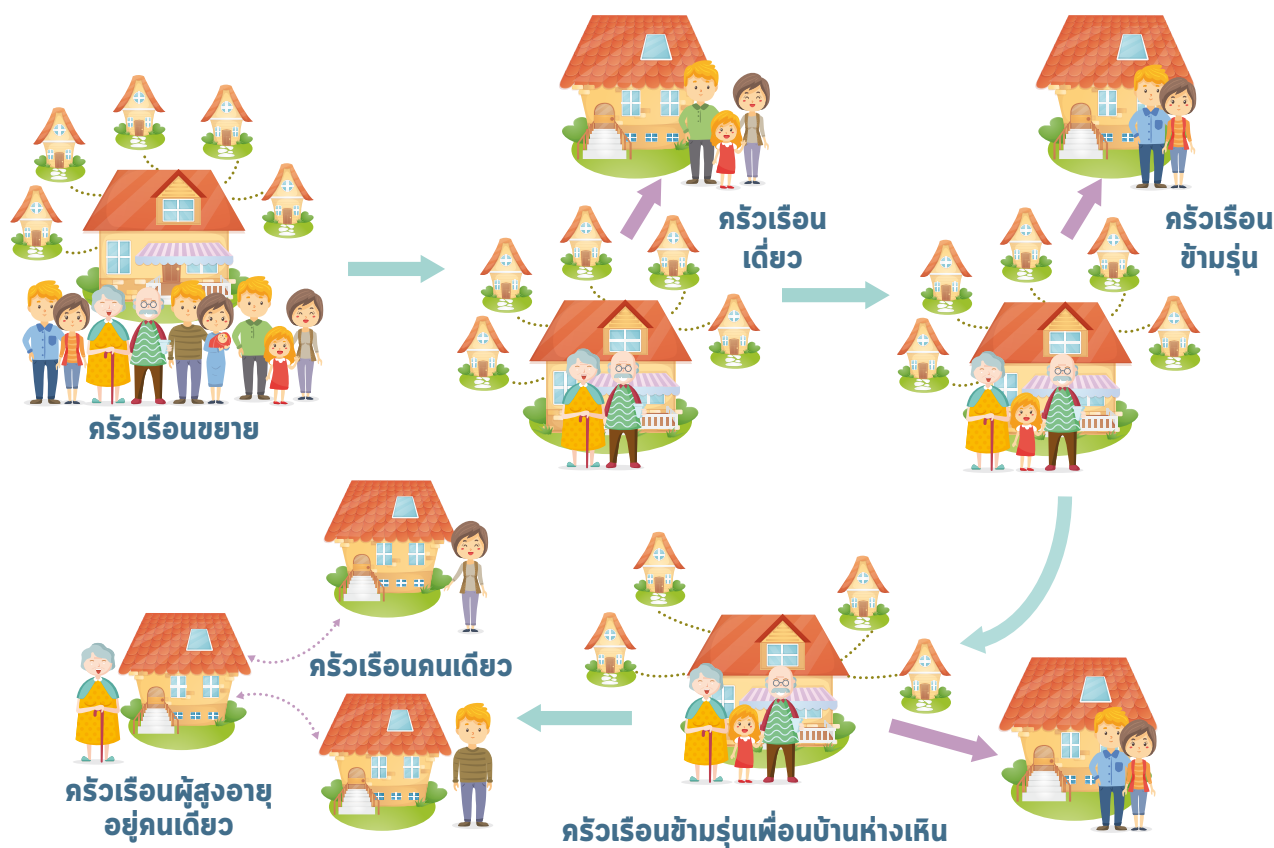

เกิดขึ้น ทำให้สูญเสียเสถียรภาพ และอาจทำให้ไม่สามารถกลับคืนสู่สภาพปกติได้ ซึ่งมีมิติต่างๆ ที่บั่นทอนให้ครอบครัวไทย มีทั้งมิติเศรษฐกิจ สังคม สุขภาพ ภัยพิบัติและสิ่งแวดล้อม ความสัมพันธ์ภายในระหว่างสมาชิกครอบครัว เพศ วัย และประวัติดชีวิต ซึ่งในหลายครอบครัวประสบกับความเปราะบางทับซ้อนหลายมิติในคราวเดียวกัน โดยที่มิติความเปราะบางที่พบมากที่สุดในปัจจุบัน คือมิติเศรษฐกิจ (ความยากจน) และสุขภาพ (ค่าใช้จ่ายในการรักษาพยาบาล) โดยเฉพาะในประชาชนระดับล่าง ซึ่งนำไปสู่การขาดโอกาสในการพัฒนาชีวิต

เวลา ระยะทาง และระยะห่าง กับความเปราะบางของครอบครัวไทย

ความหลากหลายของรูปแบบการอยู่อาศัยร่วมกัน (Living arrangement) ไม่ใช่ความแปลกใหม่แต่อย่างใด ไม่ว่าจะเป็นในสังคมไทยหรือในสังคมอื่นๆ แต่สัดส่วนของรูปแบบการอยู่อาศัยประเภทต่างๆ เป็นลักษณะเฉพาะของแต่ละยุค ครอบครัวไทยในอดีตอาจมีลักษณะการอยู่ร่วมกันแบบ 3 เจเนอเรชัน ซึ่งเรียกว่าครัวเรือนขยายมากกว่ารูปแบบอื่นๆ แต่การเปลี่ยนแปลงทางโครงสร้าง

ประชากร เศรษฐกิจ และสังคม ทำให้ปัจจุบันครัวเรือนเดี่ยวซึ่งมี 2 เจเนอเรชันมีเพิ่มมากขึ้น จำนวนสมาชิกในครัวเรือนน้อยลง อีกทั้งการย้ายถิ่น และการพัฒนาเป็นสังคมเมือง ทำให้เกิดครัวเรือนข้ามรุ่น ครัวเรือนเลี้ยงเดี่ยว ครัวเรือนที่อยู่คนเดียว และอื่นๆ เพิ่มมากขึ้น แม้ครอบครัวก็ยังคงเป็นครอบครัวที่มีสมาชิกอยู่ครบแต่อยู่กันคนละที่ คนละครัวเรือน มีระยะทางคั่นกลางที่ส่งผลต่อเวลาการอยู่ร่วมกัน และอาจส่งผลถึงระยะห่างของความสัมพันธ์อันเนื่องมีเวลาอยู่ร่วมกัน และช่วยเหลือเกื้อกูลกันน้อยลง ขึ้นอยู่กับระยะทางที่คั่นกลางนั้นใกล้ ไกล เพียงใด ใช้เวลามากน้อยเพียงใดในการไปมาหาสู่กัน นอกจากนี้ ยังพบอีกว่าแม้ในบางครัวเรือนที่สมาชิกทั้ง 3 เจเนอเรชัน อาศัยอยู่ร่วมกันแบบครัวเรือนขยายก็จริง แต่การทำมาหากิน และการใช้ชีวิตที่มีรูปแบบแตกต่างกันทำให้บางช่วงเวลาคือครัวเรือนขยาย และในบางเวลาเป็นเหมือนครัวเรือนเดี่ยว ดังเช่นผู้สูงอายุที่ถูกทิ้งให้อยู่บ้านคนเดียวในช่วงเวลากลางวัน ไม่แตกต่างอะไรจากการเป็นครัวเรือนคนเดียว อีกทั้งมิติความเป็นเมืองที่กำลังขยายตัวอยู่ตลอดเวลาทำให้เพื่อนบ้านกลายเป็นคนแปลกหน้าที่เห็นห่าง และไม่กล้ารบกวนหรืออับอายที่จะเข้าไปขอความช่วยเหลือ

“แอ็บข้าวที่หายไป”

แอ็บข้าวในภาษาเหนือหรือกระดืบข้าวในภาษาอีสาน ไม่ได้เป็นแต่เพียงภาษาจกसानสำหรับบรรจุข้าวเหนียวสุกที่มีภูมิปัญญาในการรักษาข้าวเหนียวให้อุ่นและไม่แฉะเท่านั้น แต่ยังเป็นสัญลักษณ์ที่สะท้อนการเปลี่ยนแปลงของโครงสร้างประชากรไทยในศตวรรษที่ 21 ที่สมาชิกครัวเรือนมีโอกาสนั่งล้อมวงกินข้าวร่วมกันน้อยลง หรือแทบจะไม่มีเลย แอ็บข้าวที่นับวันจะมีขนาดเล็กลงจนกระทั่งแทบจะสูญหายไปจากครัวไทยบ่งบอกถึงการลดลงของสมาชิกในครัวเรือน และในบางบ้านหายไปเพราะไม่ได้นั่งล้อมวงกินข้าวร่วมกันในบ้านอีกต่อไป การกินข้าวนอกบ้านให้เสร็จก่อนเข้าบ้านดูจะสะดวกและประหยัดกว่าการลงมือทำกับข้าวกินกันสองหรือสามคน เหลือให้เห็นก็เพียงแอ็บข้าวขนาดจั่วสำหรับ 1 คนกินตามร้านอาหาร และไม่เพียงแต่แอ็บข้าวเท่านั้น เครื่องครัวอื่นๆ ไม่ว่าจะเป็นตุ๋กกับข้าว กระทะ และหม้อขนาดใหญ๋ ต่างทยอยหายไป เหลือเพียงตู้เย็น และเตาไมโครเวฟของวิถีชีวิตตามแบบฉบับของคนในเมือง

ศักดิ์ศรีของผู้สูงอายุ และมนุษย์แม่

ชุดโครงการวิจัยนี้ ยังได้นำเสนอความละล้าละลักของการรักษาศักดิ์ศรี ของผู้หญิงสถานภาพแม่ ที่ต้องรักษาอาชีพเพื่อลดการพึ่งพาสามี เพื่อไม่ให้ถูกดูแคลน และเพื่อความมั่นคงของตัวเองเพราะไม่รู้ว่าจะเกิดอะไรขึ้นกับชีวิตการสมรสในวันข้างหน้า และในขณะที่เดียวกันต้องให้กำเนิดและเลี้ยงดูลูกและอยากใช้เวลาดูแลลูกให้มากที่สุดตามสัญชาตญาณของ “มนุษย์แม่” นอกจากนี้ ยังสะท้อนว่าบริบทครอบครัวไทยได้เปลี่ยนแปลงความคาดหวังของผู้สูงอายุที่มีต่อลูกให้พึ่งพาลูกแต่เพียงยามจำเป็น การพลัดพรากและอยู่ต่างถิ่น หรือแม้แต่ในจังหวัดเดียวกัน

แต่ดูห่างไกลเช่นชีวิตในเมืองใหญ่ๆ เป็นเรื่องประสบการณ์ที่กลายเป็นธรรมดาของชีวิตครอบครัวไทยมากขึ้น ความคิดแบบ “แกมาแล้วกินกับลูก” หรือให้ลูกเลี้ยงดูยามแก่เฒ่า อาจไม่ใช่แนวคิดของคนสมัยปัจจุบัน ผู้สูงอายุต้องต่อสู้ต่อเพื่อให้มีรายได้เพื่อจะได้ไม่รบกวนลูกมากเกินไป เพราะลูกเองก็มีภาระค่าใช้จ่ายมากอยู่แล้วตามความเพ้อของค่าเงินและมาตรฐานการครองชีพสมัยใหม่ อยู่ไกลกันทำให้ต้องดูแลตัวเองมากขึ้นอย่างมีศักดิ์ศรี และมีค่า แต่ “ยิ่งแก่ก็ยิ่งคิดถึงลูก” และ “ไม่อยากตายคนเดียว”

โครงการวิจัยย่อยที่ 1

การปรับวิถีการทำงานของครอบครัวเมื่อมีบุตร

ผศ.ดร.มนสิการ กาญจนะจิตรา • ผศ.ดร.ทรงพันธ์ เจริมประยงค์ • กัญญาพัชร สุทธิเกษม • รินา ต๊ะดี

บริบทของสังคมไทยยังแสดงที่ท่าทีที่กำหนดให้ผู้หญิงเป็นผู้เลี้ยงบุตรเป็นหลัก และแม่สัญชาติญาณแห่งความเป็นแม่จะทำให้ผู้หญิงรับบทบาทนี้อย่างมีความสุข แต่สภาพเศรษฐกิจที่บีบคั้นและศักยภาพในการแสดงความสามารถนอกบ้านที่เพิ่มขึ้น ทำให้แม่ต้องแบ่งเวลาให้ดีเพื่อสร้างสมดุลระหว่างภาระอันสำคัญทั้งสองนี้ และไม่เพียงแต่แม่เท่านั้น การเปลี่ยนแปลงนี้ทำให้ทั้งสามีและสมาชิกคนอื่นๆ ในบ้านต้องปรับเปลี่ยนไปด้วย

งานวิจัยนี้ใช้การวิเคราะห์ด้วยทฤษฎีบทสนทนาบนกระดานสนทนาสาธารณะออนไลน์พันทิป และเพจสาธารณะของเฟซบุ๊ก เพื่อรวบรวมความคิดเห็น ทศนคติ และประสบการณ์ที่หลากหลายในการปรับเปลี่ยนวิถีการทำงานเมื่อมีบุตรของครอบครัว และการสัมภาษณ์เชิงลึก เพื่อช่วยยืนยันความน่าเชื่อถือของข้อค้นพบจากการวิเคราะห์ด้วยทฤษฎีบทสนทนาแบบข้อมูลสามเส้า (Triangulation) ในการเปรียบเทียบและตรวจสอบผลการวิเคราะห์ที่ได้จากการวิเคราะห์บทสนทนาออนไลน์ และเป็นการสร้างความ

เข้าใจในประเด็นการปรับเปลี่ยนวิถีการทำงานในระดับที่ลึกและครบถ้วนมากขึ้น

มีลูก ชีวิตเปลี่ยน

การมีลูกส่งผลกระทบต่อวิถีการทำงานอย่างยากที่จะหลีกเลี่ยงได้ โดยเฉพาะสำหรับผู้หญิง ที่การเป็นแม่ส่งผลกระทบต่อวิถีการทำงานมากกว่าเพศ งานศึกษาในต่างประเทศ พบว่าการให้กำเนิดบุตรหนึ่งคนลดอุปทานแรงงานของผู้หญิงมากถึง 2 ปีในช่วงวัยเจริญพันธุ์

บทลงโทษของการเป็นแม่

ในตลาดแรงงานเกือบทุกประเทศพบว่าอัตราค่าจ้างของผู้หญิงที่มีบุตรต่ำกว่าผู้หญิงที่ไม่มีบุตร การมีบุตรจึงถูกเปรียบเสมือนการได้รับบทลงโทษ ในแง่การมีรายได้ที่ลดลง หรือที่เรียกว่า “motherhood wage penalty”

งานศึกษาพบว่า การมีบุตรหนึ่งคน ส่งผลให้ระดับอัตราค่าจ้างลดลงได้ถึงร้อยละ 7-18 แม้แต่ผู้หญิงที่จบในระดับปริญญา ต้องประสบกับระดับอัตราค่าจ้างที่ลดลงถึงร้อยละ 15 หากมีบุตรมากกว่า 1 คน และยิ่งมีบุตรมากขึ้นเท่าไร ระดับอัตราค่าจ้างจะยิ่งลดลงเท่านั้น ผู้หญิงที่มีบุตร 3 คนขึ้นไป จะได้รับผลกระทบจากการได้ค่าจ้างที่ต่ำลงตลอดชีวิตการทำงาน

การมีบุตรส่งผลต่อโอกาสทางเศรษฐกิจของผู้หญิง ไม่เพียงเฉพาะในระยะสั้นเท่านั้น แต่ในระยะยาวด้วยเช่นกัน การตัดสินใจออกจากงาน เปลี่ยนงาน หรือลดบทบาทการทำงานในวันนี้ ส่งผลต่อเส้นทางความก้าวหน้าทางการทำงานและความมั่นคงทางการเงินของผู้หญิงในวันข้างหน้า

การตัดสินใจของแม่ในการเปลี่ยนแปลงเกี่ยวกับอาชีพ โดยเฉพาะที่รับรายได้เป็นเงินเดือนเมื่อมีลูก เผชิญกับความเสี่ยงที่การกลับมาสู่ที่นั่งเดิม และตำแหน่งหน้าที่เดิม มีความเป็นไปได้น้อย หรือแทบจะไม่มีเลย ผู้บริหารองค์กรเองตกอยู่ในภาวะที่ต้องตัดสินใจเพื่อให้องค์กรดำเนินต่อไปโดยไม่สะดุด และแม่เองก็ตกอยู่ในภาวะที่ต้องตัดสินใจว่าจะเลือกการมีลูก การดูแลลูก หรือความก้าวหน้า

Two tales of motherhood

คำที่แม่ใช้บอเวลาพูดถึงชีวิตตัวเอง

แนวทงนโยบาย

- ลงทุนในศูนย์ดูแลเด็กเล็ก ให้มีความทั่วถึงโดยเฉพาะในเมืองที่เป็นครอบครัวเดี่ยวขาดคนช่วยเลี้ยงดู โดยมุ่งเน้นความสำคัญในด้านคุณภาพและความสามารถในการเข้าถึงบริการเหล่านี้ โดยเฉพาะสำหรับกลุ่มครอบครัวรายได้ต่ำ-ปานกลาง
- ลดอุปสรรคในการทำงานของผู้ที่มีบุตร โดยเฉพาะในช่วงที่ลูกยังต้องการการดูแลใกล้ชิด เช่น การมีชั่วโมงการทำงานที่สั้นลงและมีเวลาแน่นอน มีวันหยุดเสาร์อาทิตย์ มีความยืดหยุ่นตามความจำเป็น และมีการเดินทางน้อยลง
- สนับสนุนหน่วยงานทั้งภาครัฐและเอกชนในการรับผู้ที่ออกจากงานเนื่องจากการมีบุตรเข้าสู่ตลาดแรงงาน อันรวมถึงการมีระยะวันลาที่เหมาะสมที่จะช่วยป้องกันไม่ให้ผู้มีบุตรต้องออกจากตลาดแรงงานตั้งแต่ต้น และการปรับแรงจูงใจสำหรับภาคเอกชนในการรับผู้ที่ออกไปเลี้ยงลูกผ่านมาตรการต่างๆ เช่น การลดหย่อนภาษี
- ส่งเสริมความเท่าเทียมระหว่างชายหญิง โดยเฉพาะหน้าที่ในครัวเรือน โดยส่งเสริมบทบาทชายในการเลี้ยงดูลูกมากขึ้นผ่านมาตรการ เช่น การทำให้วันลาสำหรับผู้ชายเพื่อดูแลลูกหลังคลอดเป็นสิทธิพื้นฐานของทุกครอบครัว

ความเชื่อที่ว่าแม่คือผู้เลี้ยงดูลูกที่ดีที่สุด เป็นแรงผลักดันหลักที่ทำให้ผู้หญิงหลายคนเลือกออกจากงานเมื่อมีลูก แม้จะต้องเสียสละรายได้ ความก้าวหน้าทางการงาน ชีวิตสังคมและตัวตนส่วนหนึ่ง

แต่สำหรับผู้หญิงอีกหลายคน จำเป็นต้องออกจากงานเนื่องจากไม่มีคนช่วยเหลือที่ไว้ใจได้ และไม่มีทางเลือกที่มีคุณภาพในราคาที่เข้าถึงได้ จึงตัดสินใจว่าการลาออกจากงานมาเลี้ยงลูกเองเป็นทางเลือกที่คุ้มค่าที่สุด

แม้จะภูมิใจกับการเสียสละตนเองเพื่อลูก และพอใจที่ได้ใกล้ชิดกับลูกและได้เห็นพัฒนาการของลูก แต่สิ่งเหล่านี้ต้องแลกมาด้วยต้นทุนอันมหาศาล ทั้งความท้อใจ น้อยใจ และด้อยค่า จากการที่คนรอบตัวและสังคมไม่เห็นค่า มองว่างานเลี้ยงลูกอยู่บ้านเป็นงาน “สบาย” เพราะ “อยู่บ้านเฉยๆ”

การไร้รายได้เป็นของตนเอง ทำให้แม่เต็มเวลามีความเปราะบางด้านรายได้ ไม่มีอิสรภาพในการใช้จ่าย และทำให้ต้องตกเป็นเบี้ยรองในครัวเรือน ไร้อำนาจการต่อรอง ยิ่งไปกว่านั้น ความมั่นคงทางการเงินในอนาคตของทั้งตนเองและลูก ขึ้นอยู่กับสัมพันธภาพกับสามี จึงเป็นสิ่งที่แม่เต็มเวลาเป็นกังวลอย่างมาก

แม่เต็มเวลา: ความภูมิใจบนความเปราะบาง

แม่ทำงาน: ชีวิตที่ยากจะหาสมดุล

การหาสมดุลในชีวิต เป็นความท้าทายหลักของแม่ที่ทำงาน ด้วยเสียงสะท้อนคล้ายคลึงกันว่า “ทำงานเยอะก็ผิด เลี้ยงลูกเยอะก็ไม่ได้”

ด้วยสภาพเศรษฐกิจและสังคมปัจจุบัน ที่มีภาระค่าใช้จ่ายสูง การทำงานจึงจำเป็น แต่การทำงานหาเงินต้องแลกด้วยเวลาที่จะได้อยู่กับลูก สร้างความวิตกเรื่องการสร้างสายสัมพันธ์กับลูก และการได้อบรมดูแลลูกอย่างใกล้ชิด

ปัจจัยสำคัญที่ทำให้ผู้หญิงทำงานได้เมื่อมีลูก คือการมีคนช่วยเหลือที่ไว้ใจได้ โดยมากเป็นปู่ย่าตายายหรือญาติที่ใกล้ชิด ทำให้แม่สามารถกลับไปทำงานได้อย่างเต็มที่โดยไม่ต้องพะวงมากนัก

แต่แม่หลายคนยอมรับว่า “เมื่อมีลูกแล้ว โฟกัสของชีวิตเปลี่ยน” เนื่องด้วยต้องการให้เวลากับลูกให้เพียงพอ ทำให้ผู้หญิงจำนวนไม่น้อยเลือกลดบทบาทของตัวเองในด้านการงาน การเปลี่ยนงาน การลดโอกาสในความก้าวหน้าในงาน การลดความท้าทายของงาน และอื่นๆ เป็นการลดศักยภาพอย่างตั้งใจ เพื่อรักษาสมดุล เพื่อให้มีเวลากับลูกและครอบครัวมากขึ้น

ถึงแม้ผู้หญิงต้องทำงานนอกบ้านเช่นเดียวกับผู้ชาย แต่งานในบ้านยังคงเป็นของผู้หญิงเสียส่วนใหญ่ ด้วยค่านิยมดั้งเดิมที่เปลี่ยนแปลงช้ากว่ายุคสมัย ทำให้ผู้หญิงต้องแบกรับภาระมากขึ้นเกิดความเหนื่อยล้า และตึงเครียด ส่งผลต่อสัมพันธภาพภายในครอบครัว

การดูแลผู้สูงอายุในครัวเรือน

ซึ่งมีรูปแบบการอยู่อาศัยที่หลากหลายในสังคมไทย

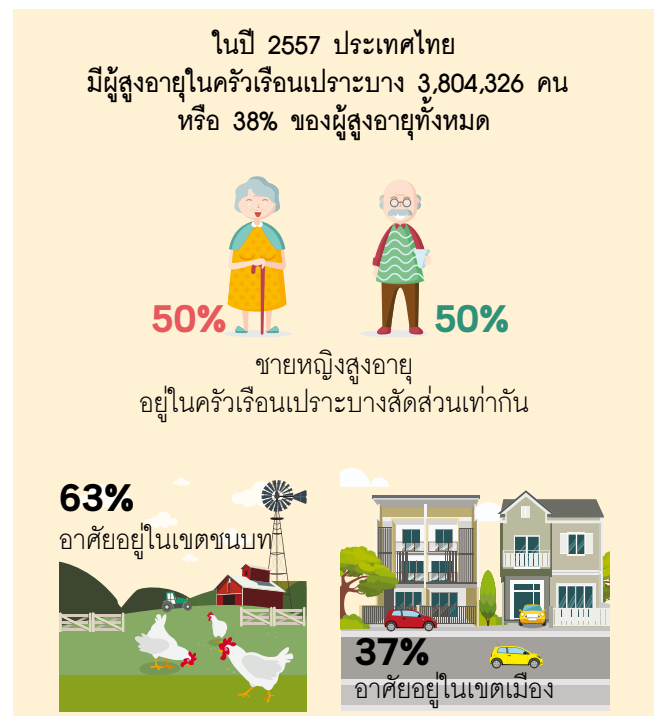
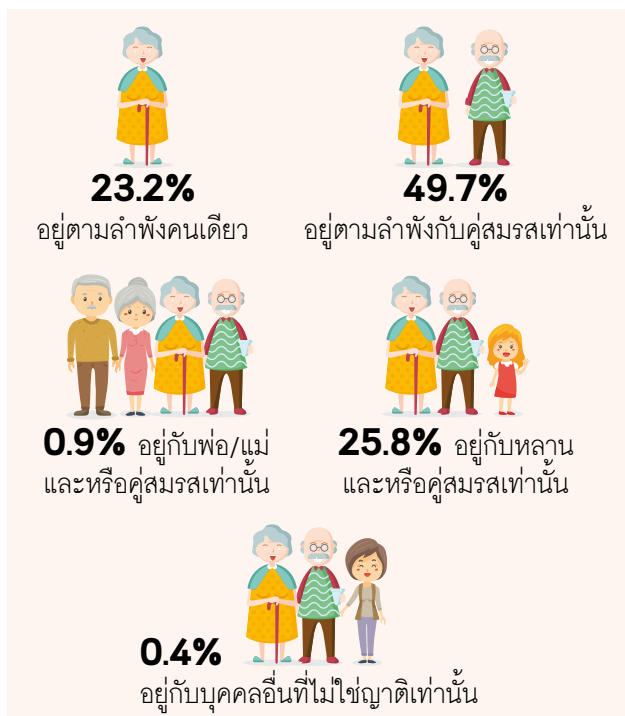
เพื่อประเมินความเข้มแข็งและความต้องการสนับสนุนของครัวเรือน

ผศ.ดร.ศุทธิดา ขวนวัน • กัญญา อภิพรชัยสกุล • กาญจนา เทียนลาย • ภัทราพร ตาสิงห์

สถานการณ์ยุค “เกิดน้อย อายุยืน” ของประเทศไทยในศตวรรษที่ 21 ยังไม่แสดงท่าทีที่จะผ่อนปรน แต่ซ้ำจะถล่มถลายไปอีกเรื่อยๆ ประชากรที่มีอายุ 60 ปีขึ้นไปยังมีแนวโน้มเพิ่มขึ้นในขณะที่คนหนุ่มสาวมีลูกกันน้อยลง จนปัจจุบันปี 2561 ประเทศไทยมีสัดส่วนประชากรสูงอายุถึงร้อยละ 18 และกลายเป็นสังคมสูงอายุ (Aged society) แล้ว ส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างประชากร ครอบครัวไทยมีขนาดลดลง ในขณะเดียวกันการย้ายถิ่น และการขยายตัวของเมือง ทำให้เกิดรูปแบบของครอบครัวที่หลากหลายมากขึ้น แนวโน้มที่สูงขึ้นของผู้สูงอายุที่ต้องอยู่อาศัยห่างไกลจากลูก หลาน และญาติ ทำให้อยู่ในสภาวะที่เปราะบาง และชวนให้ตั้งคำถามว่า ครอบครัวไทยจะอยู่และดูแลกันอย่างไร ในทั้งปัจจุบันและในอนาคตซึ่งมีทางโน้มที่จะเปราะบางลงไปอีก

ผู้สูงอายุใน “ครัวเรือนเปราะบาง” คือใคร?

ผู้ที่มีอายุเกิน 60 ปีขึ้นไปที่อยู่อาศัยอยู่ในครัวเรือนที่ผู้สูงอายุจะต้องดูแลตนเอง ดูแลผู้สูงอายุด้วยกัน หรือจะต้องดูแลผู้อื่นที่อาศัยอยู่ในครัวเรือนเดียวกัน ทั้งในด้านร่างกาย จิตใจ เศรษฐกิจ และสังคม แบ่งออกได้ทั้งหมด 5 รูปแบบการอยู่อาศัย

ปัจจัยสำคัญ ที่ทำให้ผู้สูงอายุมีความเปราะบาง

นอกจากจะศึกษาผู้สูงอายุที่อาศัยอยู่ในครัวเรือนเปราะบางทั้ง 5 รูปแบบการอยู่อาศัยข้างต้นแล้ว ยังพบอีกว่ามีรูปแบบการอยู่อาศัยอื่นๆ ที่น่าสนใจและมีความสำคัญที่สะท้อนความเปราะบางในเรื่องการดูแลโดยครอบครัวเป็นรูปแบบการอยู่อาศัยหลังจากเกิดการเปลี่ยนแปลงจำนวนสมาชิกและบริบทของครัวเรือน (ขั้นกว่าของครัวเรือนเปราะบางหลักที่สำคัญ) ได้แก่

- ผู้สูงอายุที่อาศัยอยู่กับผู้สูงอายุด้วยกัน (พี่น้อง/ญาติ สูงอายุ) (ผู้สูงอายุดูแลผู้สูงอายุ)
- ผู้สูงอายุที่อาศัยอยู่กับลูก/หลานโต (ผู้สูงอายุรับบทบาทเป็นผู้ดูแลหลัก)
- ผู้สูงอายุที่อยู่กับบุคคลมีภาวะพึ่งพิง เช่น พิการติดเตียง

รูปแบบการอยู่อาศัยของผู้สูงอายุ ไม่ได้เป็นตัวกำหนดทำให้ผู้สูงอายุมีความเปราะบาง แต่จะมีผลมาจากปัจจัยต่างๆ ที่ส่งผลทำให้ผู้สูงอายุเกิดความเปราะบางได้ อาทิ

การมีภาวะเจ็บป่วย/ทุพพลภาพ
ความยากจน
การเปลี่ยนแปลงสถานภาพสมรส
ความสัมพันธ์ในครัวเรือน
ลูกอาศัยอยู่ในหมู่บ้านเดียวกัน แต่ไม่ได้อยู่ร่วมบ้านเดียวกัน
การเกิด/เพิ่มของสมาชิกในครัวเรือนขึ้นใหม่
การตาย/สูญเสียของสมาชิกในครัวเรือน
การย้ายถิ่นไปทำงาน/ การตั้งถิ่นฐานหลังการแต่งงาน

ดังนั้น รูปแบบการอยู่อาศัยของผู้สูงอายุที่มีความเปราะบางในด้านการดูแลนั้น ถูกนิยามไว้เพื่อให้เกิดการเฝ้าระวังว่า “ผู้สูงอายุในรูปแบบการอยู่อาศัยดังกล่าวมีความเสี่ยงต่อความเปราะบางในเรื่องของการไม่มีผู้ดูแลหรือต้องรับหน้าที่ในการดูแลครอบครัวหรือไม่ อย่างไร”

ผู้สูงอายุอยู่ตามลำพังคนเดียว

ไม่ได้จัดอยู่ในประเภทของความเปราะบางเสมอไป

แม้ผู้สูงอายุที่อาศัยอยู่ตามลำพังคนเดียวถูกมองว่าเป็นกลุ่มผู้สูงอายุที่น่าเป็นห่วง แต่ผู้สูงอายุกลุ่มนี้อาจไม่เปราะบางเสมอไป ขึ้นอยู่กับปัจจัยต่างๆ เช่น การตั้งถิ่นฐานของลูก ซึ่งลักษณะการตั้งบ้านเรือนของคนไทยที่มีความสัมพันธ์ฉันท์เครือญาติมักจะอาศัยอยู่ในพื้นที่บริเวณใกล้เคียงกัน อยู่ในหมู่บ้านเดียวกันหรือในตำบลเดียวกัน จึงทำให้ได้รับการดูแล (โดยเฉพาะในเรื่องการจัดหาอาหาร การกิน การดูแลเมื่อเจ็บป่วย การพาไปพบแพทย์) ผู้สูงอายุที่อาศัยตามลำพังคนเดียวสามารถทำกิจวัตรประจำวันและดูแลตนเองได้ทั้งหมด ดังนั้นการที่ผู้สูงอายุอาศัยอยู่ตามลำพังคนเดียวโดยไม่มีลูก ไร้ญาติ หรือการมีลูกที่อาศัยอยู่ห่างไกล เป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้ผู้สูงอายุเกิดความเปราะบาง เพราะไม่ได้รับการดูแลในด้านต่างๆ

ความกังวลที่จะ “ตายคนเดียว” เป็นความวิตกกังวลหนึ่งที่แว่วอยู่ในใจของเสมอของผู้สูงอายุที่อยู่ตามลำพังโดยไร้ญาติขาดมิตร

ความต้องการการดูแล

- ต้องการให้เพื่อนบ้านหรือคนในชุมชนมาเยี่ยมเยียนเป็นประจำ เพื่อคลายความเหงา
- ต้องการให้มีสัญญาณ/กริ่ง สำหรับขอความช่วยเหลือในกรณีฉุกเฉินเท่านั้น

ผู้สูงอายุอยู่ตามลำพังกับคู่สมรสเท่านั้น

ความเปราะบางทวีความรุนแรงเมื่ออายุเพิ่มมากขึ้น

ผู้สูงอายุที่อาศัยอยู่กับคู่สมรสเท่านั้น จะได้รับการดูแลในด้านจิตใจมากกว่าผู้สูงอายุที่อาศัยอยู่ตามลำพังคนเดียว เพราะมีสามี/ภรรยาอาศัยอยู่ด้วยกันจึงทำให้ไม่เกิดความเหงา และได้รับความรักเอาใจใส่ดูแลซึ่งกันและกัน ปกป้องหรือซึ่งกันและกันได้โดยตรง รวมถึง

การได้รับการดูแลด้วยการเยี่ยมเยียนของบุตรหลานที่อาศัยอยู่ใกล้ๆ เป็นประจำ แต่หากครัวเรือนใดมีคนใดคนหนึ่งมีภาวะเจ็บป่วย (ติดเตียง พิการ) อีกคนหนึ่งจะต้องรับหน้าที่เป็นผู้ดูแลหลัก

ความต้องการการดูแล

- ต้องการให้ลูกหลานมาเยี่ยมเยียนผ่านการพบปะพูดคุยมากกว่าการคุยทางโทรศัพท์
- ต้องการได้รับการอำนวยความสะดวกในเรื่องการบริการรถรับส่งไปโรงพยาบาล

ผู้สูงอายุอยู่ในครัวเรือนข้ามรุ่น...

จากผู้ดูแลเป็นผู้ถูกดูแล

การที่ผู้สูงอายุต้องเลี้ยงหลานไม่ได้ถือว่าเป็นภาระเสมอไป แต่ผู้สูงอายุกลับมองว่าเป็นหน้าที่ที่ปู่ย่าตายายต้องช่วยเหลือในการดูแลหลาน เนื่องจากลูกของตนต้องทำงานหาเงินส่งกลับมายังครัวเรือน

การที่ผู้สูงอายุได้เลี้ยงหลาน ส่งผลให้ผู้สูงอายุมีสุขภาพจิตที่ดี และได้รับการเกื้อหนุนทางด้านจิตใจ

“หลานเปรียบเสมือนคนช่วยผสานความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างพ่อแม่ผู้สูงอายุและลูกที่ต้องย้ายถิ่นไปทำงานที่อื่น”

ผู้สูงอายุในครัวเรือนข้ามรุ่นจะมีความเปราะบางทางด้านเศรษฐกิจมากกว่าผู้สูงอายุในรูปแบบอื่น เนื่องจากเงินส่งกลับไม่เพียงพอ

ความต้องการการดูแล

- ต้องการให้มีการส่งเสริมอาชีพสำหรับผู้สูงอายุในบ้าน
- ต้องการให้ลูกกลับมาอาศัยอยู่ด้วย เพื่อแบ่งเบาภาระในครอบครัวและอยู่พร้อมหน้าพร้อมตากัน

ผู้สูงอายุอยู่กับพ่อ/แม่..

รูปแบบการอยู่อาศัยในภาคของสังคมสูงวัย

ผู้สูงอายุที่อาศัยอยู่กับพ่อแม่ผู้สูงอายุต้องรับบทบาทหน้าที่ในการดูแลบ้านทั้งหมด รวมถึงต้องดูแลพ่อแม่ของตนเองด้วย อย่างไรก็ตามผลการศึกษาสะท้อนให้เห็นว่าการอยู่อาศัยร่วมกับผู้สูงอายุด้วยกัน มีส่วนทำให้เกิดปัญหาการทะเลาะเบาะแว้งกันในครัวเรือน โดยเฉพาะอย่างยิ่งหากพ่อแม่ของผู้สูงอายุมีภาวะติดเตียง ก็ยิ่งเพิ่มความเครียดให้กับผู้สูงอายุในการดูแลพ่อแม่ที่สูงอายุด้วยกัน

ความต้องการการดูแล

- ต้องการการสนับสนุนค่าใช้จ่ายและอุปกรณ์การดูแลผู้สูงอายุ

ผู้สูงอายุอยู่กับบุคคลที่ไม่ใช่ญาติ...

เพื่อน คนรับใช้ ผู้ดูแลรับจ้าง

เทรนด์การอยู่อาศัยใหม่ของผู้สูงอายุไทย

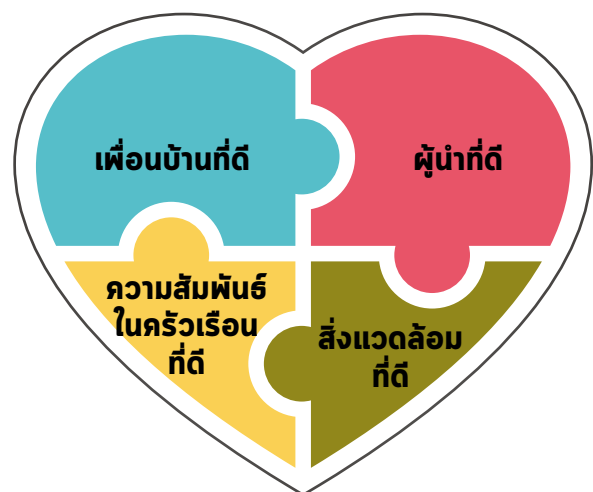
ผู้สูงอายุที่อาศัยอยู่กับคนอื่น ๆ ที่ไม่ใช่ญาติเท่านั้นพบว่าความเปราะบางในทุกด้าน โดยเฉพาะทางด้านจิตใจ ซึ่งผลการศึกษาในเชิงปริมาณพบว่า ผู้สูงอายุกลุ่มนี้มีคะแนนสุขภาพจิตเฉลี่ยต่ำมาก และมีรายได้ไม่เพียงพอต่อการดำเนินชีวิตประจำวัน การอยู่อาศัยกับคนอื่นที่ไม่มีความสัมพันธ์ฉันท์เครือญาติถือว่าเป็นรูปแบบการอยู่อาศัยที่น่าเป็นห่วงว่าใครจะเป็นผู้ดูแล และความสัมพันธ์ในครัวเรือนที่ผู้สูงอายุอาศัยอยู่เป็นอย่างไรทั้งนี้เพราะกลุ่มตัวอย่างสะท้อนให้เห็นว่า มีความสัมพันธ์ที่ไม่ดีกับสมาชิกในครัวเรือนที่ตนเองอาศัยอยู่ด้วยเปรียบเสมือนต่างคนต่างอยู่ อยู่กันหลายคนก็เหมือนกับอยู่ตัวคนเดียว

ความต้องการการดูแล

- ต้องการการดูแลด้านจิตใจและด้านเศรษฐกิจจากบุคคลภายนอกโดยเฉพาะเพื่อนบ้าน

4 จิ๊กซอว์ที่เป็นหัวใจ

ในการดูแลผู้สูงอายุในครัวเรือน

Finally...ช่วงบั้นปลายสุดท้ายของชีวิต (อาจไม่) ต้องอยู่คนเดียวตามลำพัง

รูปแบบการอยู่อาศัยของผู้สูงอายุในครัวเรือน
เปราะบางช่วงบั้นปลายของชีวิต อาจไม่ใช่การอยู่คนเดียว
ตามลำพังในครัวเรือนเสมอไป อาจมีโอกาที่จะเป็นรูปแบบ
การอยู่อาศัยต่อไปนี้

- การอยู่อาศัยร่วมกับผู้ดูแล ในกรณีที่ผู้สูงอายุ
มีเงินออมสะสมในการใช้จ่ายเมื่อบั้นปลายชีวิต
เพียงพอในการจ้างผู้ดูแล
- การอยู่อาศัยร่วมกับญาติพี่น้อง ในกรณีที่บุคคล
ที่เป็นญาติพี่น้องของผู้สูงอายุยังมีชีวิตอยู่และ
มีความสามารถในการช่วยเหลือผู้สูงอายุในช่วง
บั้นปลายของชีวิตได้ และต้องการดูแลผู้สูงด้วย
ตนเองโดยไม่ต้องว่าจ้างบุคคลภายนอก
- การอยู่อาศัยตามลำพังร่วมกับสัตว์เลี้ยงใน
ครัวเรือน นับได้ว่าเป็นรูปแบบการอยู่อาศัยที่มี
ไม่น้อยในสังคมไทย แต่ยังไม่มีการสำรวจที่เป็น
หลักฐานชัดเจน กรณีนี้อาจจะเกิดขึ้นจากการ
ที่ไม่มีญาติหรือลูกเสียชีวิตแล้ว รวมถึงต้องการ
เพื่อนที่อยู่เป็นกำลังใจและคลายเหงา
- รูปแบบการอยู่อาศัยที่คาดว่าจะมีแนวโน้มเกิดขึ้น
กับผู้สูงอายุในช่วงบั้นปลายชีวิต ซึ่งเกิดจากการ
เปลี่ยนแปลงรูปแบบการอยู่อาศัยในครัวเรือน
คือ เมื่อมีอายุที่เพิ่มขึ้น ญาติพี่น้องน้อยลง ต้อง
อยู่ลำพังคนเดียวในชุมชน กลายเป็นการอยู่
อาศัยแบบ “โดดเดี่ยวแต่ไม่เดียวดาย” เพราะมี
เพื่อนบ้านเป็นผู้ดูแลเอาใจใส่เหมือนญาติพี่น้อง
ซึ่งรูปแบบนี้นับว่าตอบโจทย์การอยู่อาศัยรูปแบบ
ดังกล่าวได้เป็นอย่างดี

ข้อเสนอแนะเชิงนโยบายและผู้เกี่ยวข้อง

- 1) หน่วยงานที่เกี่ยวข้องควรส่งเสริมให้ผู้สูงอายุเกิด
ความรู้สึกมีศักดิ์ศรีในตนเอง ให้สามารถอยู่ได้ด้วยตนเอง
โดยไม่พึ่งพาใคร และพยายามให้ผู้สูงอายุคงอยู่ในสภาพ
ที่สามารถดูแลตนเองได้เป็นระยะเวลานาน
- 2) หน่วยงานที่เกี่ยวข้องระดับชุมชนควรส่งเสริม
และสนับสนุนให้มี “ระบบเพื่อนบ้านที่ดี” เพื่อช่วยดูแล
ผู้สูงอายุ เพราะเป็นหน่วยที่มีความใกล้ชิดกับผู้สูงอายุ
มากที่สุดชุมชน

3) ตัวชี้วัดการดูแลผู้สูงอายุที่ดีของชุมชน คือ การ
มีผู้นำเข้มแข็งและเห็นความสำคัญของการดูแลผู้สูงอายุ
ระยะยาว รวมถึงการมีผู้สูงอายุที่เป็นตัวแบบที่ดี และ
การได้รับการสนับสนุนจากหลายภาคส่วน

4) หน่วยงานที่เกี่ยวข้องระดับชุมชน ควรส่งเสริม
ให้มีระบบการดูแลผู้สูงอายุในชุมชน โดยเฉพาะกลุ่ม
ผู้สูงอายุที่อาศัยอยู่ตามลำพังคนเดียว โดยไม่มีลูกหลาน
อยู่ใกล้ๆ หรือเป็นคนไร้ญาติขาดมิตร เนื่องจากเป็นกลุ่ม
ผู้สูงอายุที่มีความต้องการด้านจิตใจมากกว่าผู้สูงอายุกลุ่มอื่น
ดังนั้นควรสนับสนุนการเยี่ยมบ้านผู้สูงอายุเป็นประจำ และ
อาจมีกริ่ง หรืออุปกรณ์ส่งสัญญาณเมื่อเวลาฉุกเฉินอย่างง่าย
ให้กับผู้นำชุมชน หรือบ้านใกล้เคียง เพื่อให้ผู้สูงอายุในแต่ละ
ครัวเรือนได้รับความช่วยเหลืออย่างรวดเร็ว

5) ในอนาคต อาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน
(อสม.) อาสาสมัครผู้สูงอายุ (อผส.) จะเป็น care-giver
หรือ care-manager ที่สามารถดูแลผู้สูงอายุได้ใกล้ชิด
ที่สุด ดังนั้นกระทรวงสาธารณสุขควรให้การสนับสนุนเพื่อ
เพิ่มพูนศักยภาพในการดูแลผู้สูงอายุอย่างมีประสิทธิภาพ
เช่น การเยี่ยมบ้านผู้สูงอายุ

6) หน่วยงานที่เกี่ยวข้องระดับชุมชนควรสนับสนุน
ให้ผู้สูงอายุมีการรวมกลุ่มเพื่อทำกิจกรรมในชุมชนมากขึ้น
เพื่อเพิ่มพูนความรู้ให้ผู้สูงอายุในเรื่องการดูแลตนเอง
การใช้ชีวิตประจำวัน และการเข้าถึงเครือข่ายทางสังคม
ออนไลน์ เป็นการทำให้ผู้สูงอายุมีเครือข่ายทางสังคมมากขึ้น

7) หน่วยงานด้านวิสาหกิจชุมชนควรส่งเสริมอาชีพ
ให้ผู้สูงอายุมีรายได้ที่บ้านหรือในชุมชน

8) กระทรวงพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์
ควรส่งเสริมความเข้มแข็งในสถาบันครอบครัว โดยให้
ลูกหลานที่ไม่ได้อาศัยอยู่กับพ่อแม่ที่สูงอายุแล้ว กลับมา
เยี่ยมเยียนท่านเป็นประจำ เพื่อเป็นการสนับสนุนความรัก
และเข้าใจอันดีในครัวเรือน และเป็นเกาเหล่าก้ำกึ่งไม่ให้ผู้สูงอายุ
รู้สึกว่าคุณเองอยู่อย่างโดดเดี่ยวในสังคม

9) ผลการศึกษาสะท้อนให้เห็นระบบการคมนาคม
ขนส่งโดยเฉพาะในเขตเมืองที่ทำให้ผู้สูงอายุมีความยาก
ลำบากในการเดินทางไปไหนมาไหนด้วยตนเอง ดังนั้น
เสนอให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้องมีการปรับปรุงสภาพถนน
ถนนหนทางให้มีความสะดวกในการเดินทางของผู้สูงอายุ

กลไกของชุมชนและ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ในการดูแลครัวเรือนเปราะบาง กรณีศึกษาครัวเรือนข้ามรุ่นและ ครัวเรือนที่มีผู้สูงอายุที่อยู่คนเดียว

ผศ.ดร. ปิยวัฒน์ เกตุวงศ์ • ชุตติมา อยู่สมบุญ • กรรณก พงษ์ประดิษฐ์ •
นันท์วัน ป้อมค่าย • ชวัลลภ นวลละออง • นายณรากร วงษ์สิงห์

ภายใต้บริบททางสังคมและวัฒนธรรมของไทย แม้ความเป็นเมืองและความเจริญได้กระจายตัวไปยังพื้นที่ต่างๆ อย่างรวดเร็ว ทว่าชุมชนก็ยังคงเป็นพื้นที่เชิงกายภาพที่เต็มไปด้วยความเป็นอัตลักษณ์ของตน ขณะที่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ก็ได้ก้าวเข้ามามีบทบาทที่สำคัญยิ่งในการร่วมมือกับสถานการณ์การเปลี่ยนผ่านทางด้านประชากรที่เกิดขึ้นภายใต้การเป็นสังคมสูงวัยของสังคมไทย

อย่างไรก็ดีเมื่อพิจารณาบทบาทขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในช่วงที่ผ่านมา พบว่า มีรูปแบบการสนับสนุนในหลายรูปแบบทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ ถูกขับเคลื่อนผ่านแผนดำเนินงานของพื้นที่แตกต่างและหลากหลายกันออกไป โดยพบว่ามีความเชื่อมโยงโดยตรงกับกลุ่มครัวเรือนเปราะบาง ที่เป็นครัวเรือนข้ามรุ่น หรือครัวเรือนผู้สูงอายุที่อยู่คนเดียว ด้วยเหตุนี้ การวิจัยนี้เห็นถึงความสำคัญในการมุ่งสังเคราะห์เพื่อให้ทราบถึงรูปแบบการดูแลครัวเรือนเปราะบางภายใต้การดำเนินงานขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในบริบทต่างๆ โดยใช้กระบวนการวิจัยเชิงเอกสาร การวิเคราะห์ข้อมูลจากโครงการวิจัยต่างๆ ที่ดำเนินการแบบคู่ขนานร่วมกับการวิจัยเชิงคุณภาพ เพื่อค้นหาข้อมูลเชิงลึก ข้อมูลเชิงสถานการณ์ และคำอธิบายของเหตุและผลของปรากฏการณ์ในรายละเอียดเพื่อให้เกิดความครบถ้วนและเข้าใจในเนื้อหาอย่างละเอียด เน้นไปที่การค้นหาความรู้ความจริงเชิงลึกจากผู้ที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการดูแลครัวเรือนเปราะบางทุกๆ มิติ เช่น องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นระดับต่างๆ หน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้องในพื้นที่ ผู้นำชุมชน รวมถึงเด็กและผู้สูงอายุที่อยู่ในครัวเรือนเปราะบาง

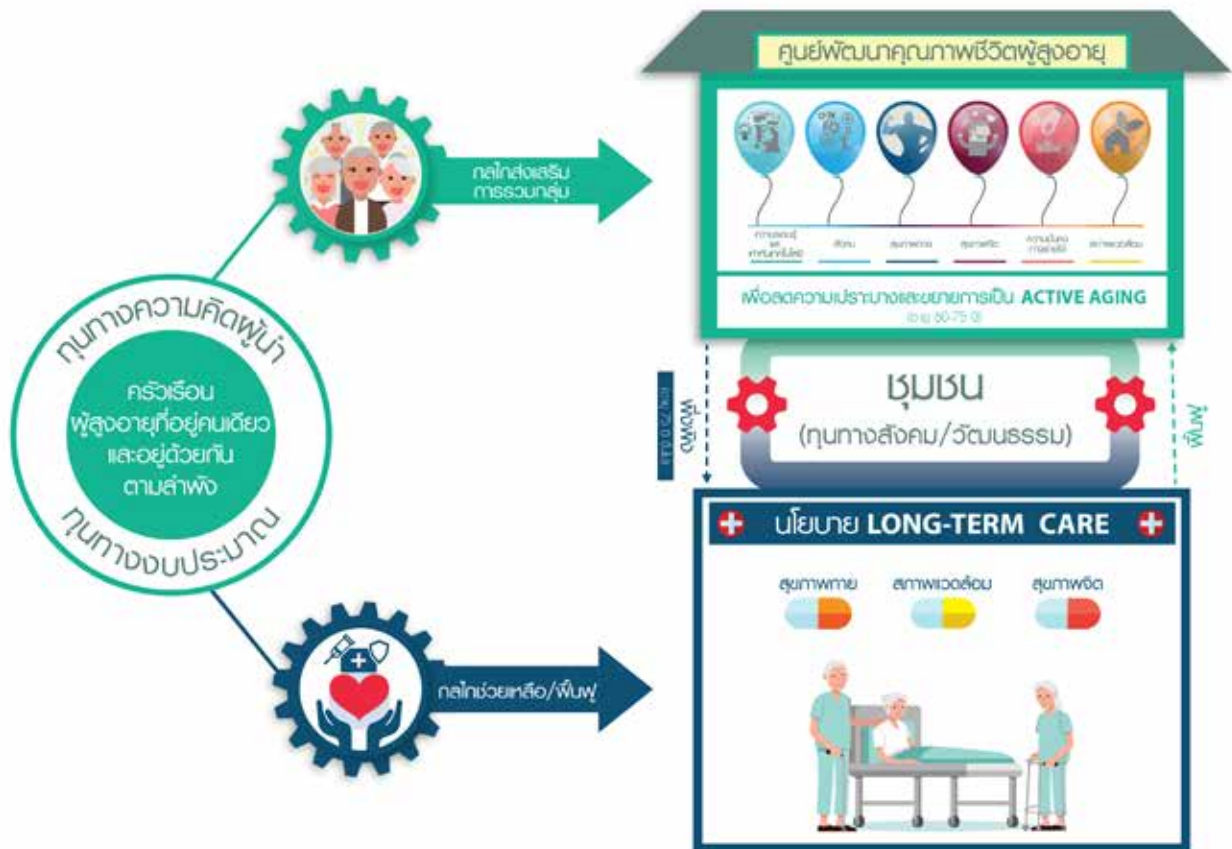
“เมื่อมโนทัศน์และความตระหนักต่อสถานการณ์ด้านครัวเรือนเปราะบางขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น เห็นภาพความของผู้สูงอายุในระดับบุคคล กระบวนการออกแบบนโยบายและกิจกรรมต่างๆ ที่เกิดขึ้นจึงเป็นไปในลักษณะภาพรวมที่มองกลุ่มเป้าหมายจำแนกตามช่วงวัยตามช่วงชีวิต (Life Course Approach) มากกว่าการมองไปที่ลักษณะการอยู่อาศัย (Living Arrangement) ซึ่งแนวคิดดังกล่าวส่งผลต่อการกำหนดทิศทาง การแสดงบทบาท การออกแบบนโยบาย และกลไกต่างๆ ที่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นใช้เพื่อการดูแลครัวเรือนเปราะบางประเภทต่างๆ ในปัจจุบันด้วยเหตุนี้ “ฐานข้อมูลครัวเรือนเปราะบางระดับท้องถิ่น” จึงนับเป็นเครื่องมือที่มีความสำคัญยิ่ง”

กลไกหลักในการดูแลครัวเรือนเปราะบางที่มีผู้สูงอายุที่อยู่คนเดียว หรืออยู่ด้วยกันตามลำพัง

กลไกหลักที่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นใช้สำหรับการดูแลครัวเรือนเปราะบางที่มีผู้สูงอายุอยู่นั้นจะจำแนกออกเป็น 2 กลไกที่สำคัญคือ

1) **กลไกส่งเสริมการรวมกลุ่ม** สำหรับกลุ่มผู้สูงอายุในครัวเรือนเปราะบางที่ยังสามารถดูแลตนเองได้ กลุ่มผู้สูงอายุในครัวเรือนเปราะบาง ไม่ว่าจะเป็นกลุ่ม

ผู้สูงอายุที่อาศัยอยู่เพียงคนเดียว อาศัยอยู่กับคู่สมรสที่เป็นผู้สูงอายุด้วยกัน หรืออาศัยอยู่กับบุตรหลานในครัวเรือนข้ามรุ่น หากผู้สูงอายุเหล่านั้นยังสามารถดูแลช่วยเหลือตนเองได้ กลไกหลักที่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นใช้จะเป็นการส่งเสริมและกระตุ้นกลุ่มผู้สูงอายุดังกล่าวให้เข้าร่วมกลุ่มในการทำกิจกรรม ทั้งนี้เพื่อช่วยลดความเปราะบางในด้านต่างๆ ที่อาจจะเกิดขึ้น รวมถึงเป็นการขยายระยะเวลาของการเป็นผู้สูงอายุที่มีภาวะพดุมพลัง (Active Aging)

โดยมี “ศูนย์พัฒนาคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุ โรงเรียนผู้สูงอายุ หรือศูนย์ส่งเสริมอาชีพผู้สูงอายุ” ที่ดำเนินการร่วมกับกระทรวงพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ เป็นหลักในการขับเคลื่อนกิจกรรมดังกล่าวให้เกิดขึ้นในพื้นที่ โดยกิจกรรมการรวมกลุ่มดังกล่าวก็จะมีแตกต่างและหลากหลายกันไปตามแต่ละบริบทของพื้นที่ ซึ่งบทบาทของศูนย์พัฒนาคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุดังกล่าว ยังสามารถช่วยเพิ่มโอกาส สร้างพื้นที่ทางสังคมและการเรียนรู้ให้กับผู้สูงอายุได้อย่างมีประสิทธิภาพ ช่วยลดความเปราะบางที่

อาจเกิดขึ้นในมิติต่างๆ ต่อกลุ่มครัวเรือนดังกล่าวได้เป็นอย่างมาก ทั้งนี้พบว่า กิจกรรมที่ศูนย์พัฒนาส่งเสริมคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุ และโรงเรียนผู้สูงอายุ ในองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นต่างๆ ดำเนินการในปัจจุบันจะเน้นที่การลดความเปราะบางใน 6 มิติที่สำคัญ ประกอบด้วย 1) มิติด้านสุขภาพกาย, 2) มิติด้านสุขภาพจิต, 3) มิติด้านความมั่นคงทางรายได้, 4) มิติด้านสังคม, 5) มิติด้านความรู้และเท่าทันเทคโนโลยี, และ 6) มิติด้านสิ่งแวดล้อม

2) กลไกการช่วยเหลือและฟื้นฟู สำหรับ

กลุ่มผู้สูงอายุในครัวเรือนเปราะบางที่อยู่ในภาวะพึ่งพิง ตัดบ้านหรือติดเตียง

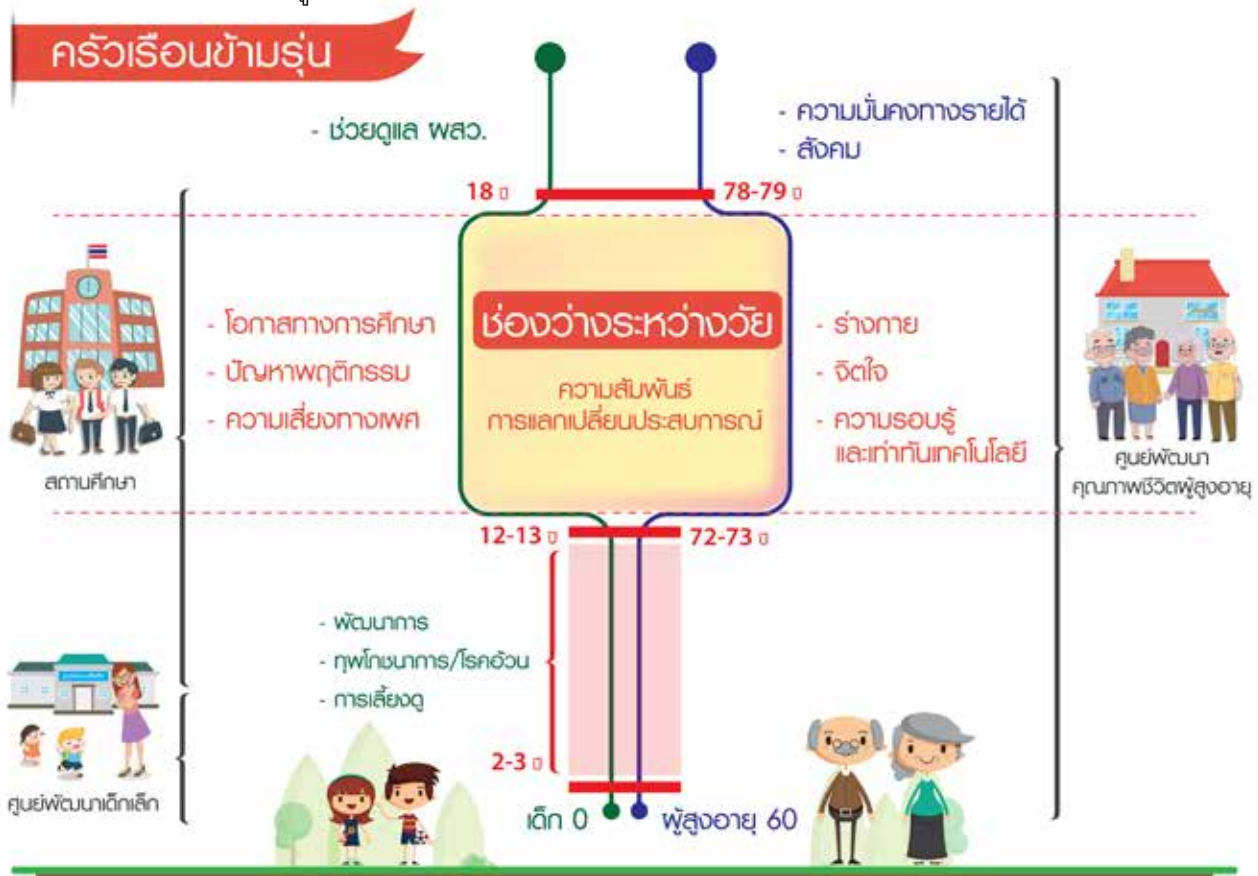
สำหรับกลุ่มผู้สูงอายุในครัวเรือนเปราะบางที่อยู่ในภาวะพึ่งพิง ตัดบ้านหรือติดเตียง พบว่า องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นจะให้ความสำคัญเป็นพิเศษ โดยเฉพาะในกรณีของผู้สูงอายุที่อยู่คนเดียว เนื่องจาก อบต. หลายแห่งพิจารณาว่า ประชากรกลุ่มนี้เป็นกลุ่มประชากรด้อยโอกาสที่จำเป็นต้องได้รับการจัดลำดับความสำคัญในการให้ความช่วยเหลือก่อน อีกทั้งยังอยู่ในขอบเขตหน้าที่ตามบทบาทของ อบต. ที่สามารถดำเนินการได้

กลไกหลักที่ใช้ในการดูแลให้ความช่วยเหลือผู้สูงอายุในครัวเรือนเปราะบางกลุ่มนี้ จะมุ่งเน้นไปที่การช่วยเหลือด้านการดูแลสุขภาพร่างกาย การรักษา บำบัด และฟื้นฟูอาการเจ็บป่วย โดยจะอาศัยกลไกการดูแลที่เป็นมาตรฐานภายใต้นโยบายกองทุนระบบการดูแลระยะยาวด้านสาธารณสุขสำหรับผู้สูงอายุที่มีภาวะพึ่งพิง (Long Term Care: LTC) เป็นแนวทางและชุดองค์ความรู้หลักในการดำเนินงาน ขณะเดียวกันในหลายแห่งพบว่า มีการหนุนเสริมความเข้มแข็งด้วยกระบวนการเชิงชุมชน โดยใช้ระบบเพื่อนบ้านในการช่วยสอดส่องดูแล คอยนำข้าวปลาอาหาร

ไปส่งให้กับผู้สูงอายุที่อยู่คนเดียวที่อยู่ในภาวะพึ่งพิง ซึ่งกระบวนการดังกล่าวนี้จะมีความเด่นชัดในพื้นที่เขตชนบท นอกจากนี้ยังพบแนวคิดที่น่าสนใจเกี่ยวกับการฟื้นฟูกลุ่มผู้สูงอายุในครัวเรือนเปราะบางที่เป็นผู้ป่วยติดเตียงให้สามารถกลับดำเนินชีวิตและช่วยเหลือตนเองได้มากยิ่งขึ้น คล้ายกับเป็นการคืนผู้สูงอายุติดเตียงให้คืนสู่สังคม โดยพบผลสำเร็จเชิงประจักษ์ในการดำเนินงานของ อบต. ขนาดกลาง ที่เป็นกลุ่ม อบต. ที่ค่อนข้างมีศักยภาพอยู่ในจุดที่สมดุลที่สุด นั่นคือ มีความพร้อมทางด้านงบประมาณ บุคลากร องค์ความรู้ด้านการจัดการ ตลอดจนกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนในการดำเนินกิจกรรมยังคงอยู่ในระดับเข้มแข็ง

กลไกหลักในการดูแลเด็กในครัวเรือนข้ามรุ่น

ปรากฏการณ์ครัวเรือนข้ามรุ่นในมุมมองขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น พบว่า ข้อห่วงใยขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นที่มีในกลุ่มครัวเรือนเปราะบางลักษณะนี้ส่วนใหญ่ก็จะให้ความห่วงใยไปในเรื่องเกี่ยวกับ ภาวะโภชนาการ การเรียน และพัฒนาการด้านต่างๆ ของตัวเด็กเป็นหลัก

ด้วยเหตุนี้กิจกรรมการดูแลในเรื่องดังกล่าวจึงถูกดำเนินการผ่านทาง “ศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก” หรือในชื่ออื่นๆ ที่เรียกแตกต่างกันออกไป ทว่าการดูแลในส่วนนี้จะไม่ได้มุ่งเน้นไปเฉพาะที่กลุ่มเด็กที่มาจากครัวเรือนข้ามรุ่นเท่านั้น แต่จะดูแลกลุ่มเด็กที่ผู้ปกครองติดภารกิจหรือประสงค์ให้เข้ารับการดูแลและส่งเสริมพัฒนาการในตัวเด็กด้วย

และเพื่อเป็นการช่วยลดปัญหาช่องว่างระหว่างวัย กิจกรรมในการสนับสนุนการพัฒนาเด็กที่อยู่ในครัวเรือนข้ามรุ่นนี้ คือ การสร้างความเข้าใจในความแตกต่างระหว่างวัยที่มีระหว่างผู้สูงอายุ และกลุ่มเด็ก โดยจะใช้กระบวนการที่สำคัญคือ ค่ายอบรมสานสัมพันธ์ระหว่างวัย การจำลองสถานการณ์ด้านลักษณะทางกายภาพของผู้สูงอายุ โดยให้เด็กๆ ได้เรียนรู้ว่า ผู้สูงอายุมีประสิทธิภาพด้านการเดิน การเคลื่อนไหว การมองเห็น รวมถึงการได้ยิน แตกต่างจากตนเองอย่างไรบ้าง ซึ่งกิจกรรมต่างๆ นี้จะช่วยให้เด็กเกิดความเข้าใจในสภาพร่างกายของผู้สูงอายุมากยิ่งขึ้น เมื่อกลับไปอยู่ที่บ้าน และต้องทำกิจกรรมหรือดำเนินชีวิตร่วมกัน ก็จะมี ความเข้าใจว่าเพราะเหตุใดผู้สูงอายุจึงปฏิบัติตนเช่นนั้น ซึ่งในส่วนนี้ส่งผลให้ช่องว่างระหว่างวัยของประชากรสองกลุ่มนี้ลดน้อยลงได้อย่างมาก

อย่างไรก็ดี พบว่า กิจกรรมในลักษณะดังกล่าวนี้ ยังไม่ได้มีการดำเนินการในวงกว้าง พบเพียงองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นไม่กี่พื้นที่ที่มีการดำเนินกิจกรรมในลักษณะดังกล่าวนี้ สาเหตุสำคัญประการหนึ่งเนื่องมาจากการที่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นเองยังไม่ได้เล็งเห็นว่า กลุ่มครัวเรือนข้ามรุ่นเป็นสถานการณ์ที่ต้องการได้รับความช่วยเหลือเป็นพิเศษ เมื่อเปรียบเทียบกับครัวเรือนหรือกลุ่มประชากรด้อยโอกาสกลุ่มอื่นๆ

จากผลการศึกษาข้างต้น อาจสรุปได้ว่า ปัจจุบัน กลไกหลักที่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นได้ดำเนินการเพื่อช่วยลดความเปราะบางสำหรับผู้สูงอายุที่อยู่คนเดียวและยังมีสุขภาพกายแข็งแรง สามารถเข้าสังคมได้ คือ กลไกการรวมกลุ่มต่างๆ โดยผ่านทางศูนย์พัฒนาคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุ โรงเรียนผู้สูงอายุ หรือกิจกรรมอื่นๆ เพื่อส่งเสริมอาชีพ รายได้ และทำให้ผู้สูงอายุรู้สึกมีคุณค่าในตัวเอง เกิดความภาคภูมิใจ ส่วนผู้สูงอายุที่เริ่มมีสุขภาพกายไม่แข็งแรง หรือมีอาการเจ็บป่วย ไม่สามารถออกมาทำกิจกรรมได้ และไม่มีคนดูแล ในส่วนนี้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นเอง เล็งเห็นว่าต้องมีการดูแลเป็นพิเศษกว่าผู้สูงอายุที่ยังมีสุขภาพแข็งแรง โดย อบท. มีกลไกในการประสานงานกับหน่วยงาน

สาธารณสุขในพื้นที่เพื่อดูแลและตรวจสุขภาพ หรือใน อบท. ที่มีความพร้อมด้านบุคลากรและมีการประสานงานกับหน่วยงานสาธารณสุข จะเข้าร่วมระบบการดูแลระยะยาวด้านสาธารณสุขสำหรับผู้สูงอายุที่มีภาวะพึ่งพิง (Long Term Care : LTC) เพื่อช่วยในการดูแลผู้สูงอายุที่มีภาวะพึ่งพิง หรือติดเตียง และใน อบท. ที่มีความพร้อมด้านเทคโนโลยีจะคิดค้นนวัตกรรมในการช่วยเหลือฉุกเฉิน เพื่อป้องกันการเจ็บป่วย หรือการเสียชีวิตคนเดียว รวมถึงการประสานงานให้มีการจัดสภาพแวดล้อมที่เหมาะสมต่อการอยู่อาศัยของผู้สูงอายุ เพื่อป้องกันการพลัดตกหกล้ม และการติดเชื้อ

ขณะที่กลไกหลักในการดูแลครัวเรือนข้ามรุ่น คือ ศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก โดยศูนย์พัฒนาเด็กเล็กมีบทบาทหน้าที่ในการอบรมเลี้ยงดูและส่งเสริมพัฒนาการ ตลอดจนการเรียนรู้ที่เหมาะสม ด้วยปฏิสัมพันธ์ที่ดีระหว่างเด็กกับพ่อแม่ เด็กกับผู้เลี้ยงดู หรือบุคลากรที่มีความรู้ความสามารถในการอบรมเลี้ยงดูและให้การศึกษาแก่เด็กปฐมวัย เพื่อให้เด็กมีโอกาสพัฒนาศักยภาพตนเองตามลำดับขั้นของพัฒนาการทุกด้านอย่างสมดุลและเต็มตามศักยภาพของเด็ก

ทั้งนี้ภายใต้การขับเคลื่อนนโยบายขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในการดูแลครัวเรือนเปราะบาง พื้นที่ซึ่งสำคัญยิ่งที่จะช่วยให้การทำงานด้านการดูแลครัวเรือนเปราะบางในกรณีศึกษาทำให้ประสบความสำเร็จก็คือ “ชุมชน” การแสดงบทบาทอย่างไม่เป็นทางการของ อบท. ในการกระตุ้นและสนับสนุนกิจกรรมให้ชุมชนเกิดการมีส่วนร่วมทั้งในด้านการแสดงความคิดเห็น ตลอดจนการริเริ่มกิจกรรมต่างๆ ด้วยตนเอง จะเป็นแนวทางที่นำไปสู่ความยั่งยืนได้มากที่สุด เพราะหากใช้กลไกเชิงนโยบายแต่เพียงอย่างเดียว เมื่อมีการพลัดเปลี่ยนวาระผู้บริหารองค์กร นโยบายต่างๆ ก็อาจจะมีการเปลี่ยนแปลงไปด้วย แต่หากทาง อบท. สามารถกระตุ้นให้เกิดกิจกรรมขึ้นโดยประชาชนผู้อยู่อาศัยในพื้นที่ กิจกรรมเหล่านั้นก็จะคงอยู่อย่างยั่งยืนและมีการปฏิบัติสืบทอดกันจนกลายเป็นธรรมเนียมนิยมของพื้นที่นั้นๆ ในที่สุด

ระบบสนับสนุนการดูแลผู้สูงอายุแบบบูรณาการ: การมีส่วนร่วมของภาคเอกชนและกิจการเพื่อสังคม

ดร.ธีรพงศ์ สกุลศรี • ดร.จิตาภา พันธุ์ • ปาณฉัตร ทิพย์สุข • จารุภา วะสี

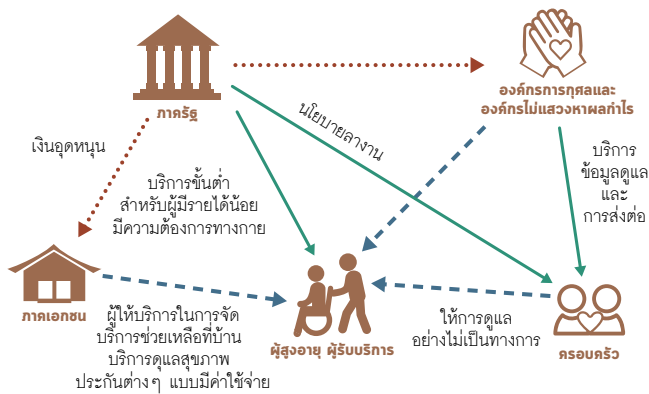
จากสถานการณ์สังคมสูงวัยที่มีแนวโน้มจะรุนแรงขึ้น การรื้อฟื้นระบบการสงเคราะห์ที่อาศัยงบประมาณจากภาครัฐอย่างเดียวคงไม่ใช่ทางออกที่ยั่งยืน ระบบสนับสนุนการดูแลผู้สูงอายุแบบบูรณาการจึงเป็นทางออกที่เป็นแนวทางในการดำเนินการเพื่อส่งเสริมภาคีสวัสดิการสังคมจากการมีส่วนร่วมของภาคเอกชนและกิจการเพื่อสังคม เพื่อสนับสนุนให้เกิดระบบหรือกลไกในการดูแลผู้สูงอายุร่วมกันระหว่างภาครัฐ ภาคเอกชนและกิจการเพื่อสังคมในการดูแลและสนับสนุนการมีชีวิตของผู้สูงอายุอย่างเหมาะสมกับบริบทของประเทศไทย

ช่องว่างของการดำเนินการ

ช่องว่างของการดำเนินการจากการที่ประชากรสูงวัยเพิ่มจำนวนขึ้นเกือบทุกภูมิภาคทั่วโลก ได้ทำให้รัฐบาลในทุกประเทศหาทางรับมือกับสถานการณ์การเปลี่ยนแปลงในรูปแบบต่างๆ เพื่อคุ้มครองให้ผู้สูงวัยมีคุณภาพชีวิตที่ดี ไปตลอดวาระสุดท้ายของชีวิต ทั้งในเรื่องร่างกาย สังคม สุขภาพ และเศรษฐกิจ ซึ่งในหลายประเทศเริ่มพบว่าการดำเนินการโดยภาครัฐแต่เพียงอย่างเดียวอาจส่งผลกระทบต่อระบบการเงินของประเทศ ซึ่งในหลายประเทศที่เข้าสู่สังคม

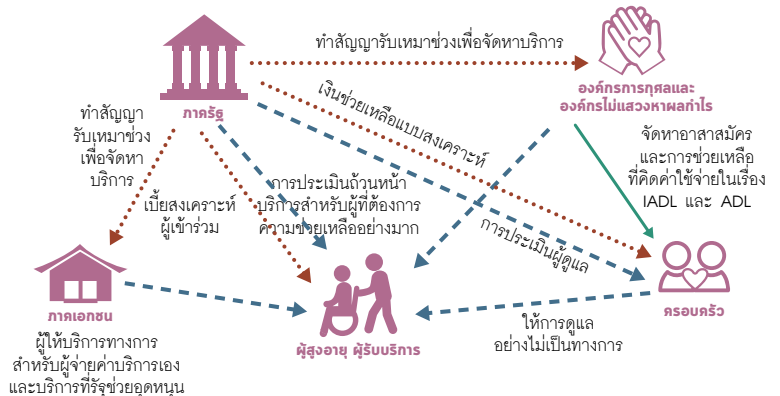
สูงอายุนาน ได้จัดการกับปัญหาโดยการส่งเสริมแนวทางภาคีสวัสดิการสังคมโดยให้ทุกภาคส่วนในสังคมเข้ามามีส่วนร่วมและมีบทบาทในการจัดหาบริการเพื่อสนับสนุนให้การดูแลผู้สูงอายุในสังคมมีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น โดยในการดำเนินการของแต่ละประเทศก็จะมีแนวทางในการที่มีทั้งข้อดี ข้อเสียที่แตกต่างกันไป โดยทั่วไป มีจุดมุ่งหมายในการดำเนินการเป็นไปเพื่อตอบสนองความต้องการในการดำรงชีวิตขั้นพื้นฐานเป็นสำคัญ

การดูแลผู้สูงอายุในสหรัฐอเมริกา

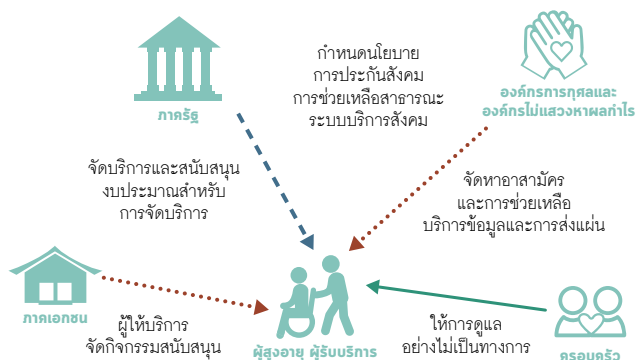
ที่มา: Wacker และ Roberto, 2011

การดูแลผู้สูงอายุในอังกฤษ

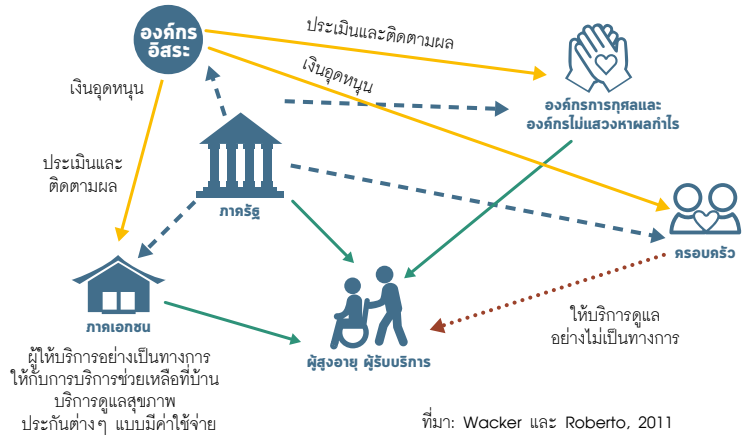

ที่มา: Wacker และ Roberto, 2011

การดูแลผู้สูงอายุในประเทศไทย

แนวทางการสนับสนุนให้ภาคส่วนต่างๆ เข้ามามีส่วนร่วม

ที่มา: Wacker และ Roberto, 2011

--- ผู้ให้บริการดูแล และผู้รับบริการ --- บทบาทเล็กน้อย และทำหน้าที่ด้านสนับสนุนเงิน แหล่งเงินช่วยเหลือและแจกจ่าย

ในการค้นหาช่องว่างที่จะนำมาสู่ข้อเสนอในเชิงนโยบายเพื่อการดำเนินการ ในเดือน พฤษภาคม 2560 ถึงมิถุนายน 2561 ผู้วิจัยได้ทำการเก็บข้อมูลจากเอกสาร ตำรา งานวิจัย สื่ออิเล็กทรอนิกส์ เกี่ยวกับการแนวทางการสนับสนุนครัวเรือนผู้สูงอายุในประเทศไทยและในต่างประเทศ การเก็บข้อมูลภาคสนามโดยทำการสัมภาษณ์ผู้แทนองค์กรภาครัฐ ภาคเอกชน กิจกรรมเพื่อสังคมที่ปฏิบัติงานหรือดำเนินกิจกรรมด้านผู้สูงอายุ และสัมภาษณ์ครัวเรือนผู้สูงอายุในชุมชนเพื่อศึกษาถึงความต้องการของผู้สูงอายุในภาพรวมด้วยแบบสัมภาษณ์

ผลจากการศึกษาข้อมูลเอกสารและภาคสนามพบว่า ในการสนับสนุนการดูแลผู้สูงอายุโดยภาคส่วนต่างๆ เป็นการกระจายทรัพยากรเพื่อจัดบริการให้กับประชาชน

ทุกคนอย่างเท่าเทียมและเป็นธรรมในรูปแบบของบริการทางสังคม การประกันรายได้ หรือการสงเคราะห์ประชาชนผ่านการกำหนดนโยบายและมาตรการในการดำเนินการต่างๆ ซึ่งแต่ละประเทศก็จะมีแนวทางที่แตกต่างกันตามอุดมการณ์ในเชิงการเมืองการปกครอง ความเชื่อ ค่านิยม และการให้คุณค่าและความหมายกับผู้สูงอายุที่มีอยู่ในสังคม โดยระบบสนับสนุนการดูแลผู้สูงอายุแบบบูรณาการ เป็นระบบการส่งเสริมภาคีสวัสดิการสังคมในการบริหารจัดการเพื่อเติมเต็มให้ระบบสวัสดิการสังคมทำงานได้ดียิ่งขึ้น จากความร่วมมือของภาคส่วนต่างๆ เช่น ในส่วนของภาคเอกชน ผ่านการส่งเสริมความรับผิดชอบต่อสังคม และกิจกรรมเพื่อสังคม และในส่วนของภาคชุมชน ผ่านสวัสดิการชุมชน

หากประเทศไทย มีการพัฒนาระบบเพื่อสนับสนุนดังกล่าวอย่างเหมาะสมกับบริบทของประเทศไทยจะก่อให้เกิดผลดีหลายด้าน ดังนี้ คือ

- 1) ลดภาระของรัฐด้านงบประมาณ และเพิ่มประสิทธิภาพในการดำเนินการจากภาคีสวัสดิการสังคมเพื่อเติมเต็มให้ระบบสวัสดิการสังคมทำงานได้ดียิ่งขึ้น
- 2) ผู้สูงอายุจะได้รับการคุ้มครองให้ผู้สูงวัยมีคุณภาพชีวิตที่ดีไปตลอดวาระสุดท้ายของชีวิตทั้งในเรื่องร่างกาย สังคม สุขภาพ และเศรษฐกิจจากบริการที่ตอบสนองความต้องการที่พัฒนาขึ้นจากภาคีเครือข่าย
- 3) ลดภาระของครัวเรือนผู้สูงอายุ และเพิ่มรายได้ให้กับครัวเรือนผู้สูงอายุจากบริการของธุรกิจขนาดเล็กที่มีอยู่ในชุมชนและการสนับสนุนทุนผ่านองค์กรการกุศล
- 4) สร้างคุณค่าให้กับผู้สูงอายุผ่านแนวทางการดำเนินงานที่สนับสนุนให้ผู้สูงอายุได้เข้ามามีส่วนร่วมในการกำหนดแนวทางในการดำเนินการเพื่อตนเอง

ท่านรู้ไหมว่า ครัวเรือนผู้สูงอายุที่เปราะบางอยู่กันอย่างไร

ข้อมูลนี้มาจากการเก็บข้อมูลเชิงลึกในครอบครัวสูงอายุที่หมู่บ้านนอกเขตเมือง ในจังหวัดเชียงใหม่

1. รายได้--เบี้ยยังชีพ เบี้ยผู้พิการ เป็นรายได้หลักของครอบครัวผู้สูงอายุ ที่เพียงพอสำหรับซื้ออาหารเท่านั้น อยากรได้อะไรอื่นต้องตัดใจ
2. สิ่งที่คุณสูงอายุต้องการมากที่สุด คือ กลับมาเดินได้ กลับมาแข็งแรง กลับมามองเห็น เหมือนเดิม
3. เงิน ที่เพียงพอต่อเดือน โดยไม่ต้องพึ่งพาลูกหลาน
4. สิ่งที่คุณสูงอายุต้องการมากที่สุด คือ กลับมาเดินได้ กลับมาแข็งแรง กลับมามองเห็น เหมือนเดิม
5. ผู้ดูแลผู้สูงอายุติดเตียง ขาดรายได้ และออกจากสังคม
6. ผู้ดูแลผู้สูงอายุติดเตียง ต้องการผ้าอ้อมผู้ใหญ่สำเร็จรูป มากที่สุด แต่ไม่มีเงินซื้อ
7. ผู้ดูแลผู้สูงอายุติดเตียง ต้องการงานที่มีรายได้ที่ทำได้ที่บ้าน

โอกาสสำหรับภาคเอกชน องค์กรไม่แสวงผลกำไร กิจกรรมเพื่อสังคม หรือธุรกิจขนาดเล็ก ในการจัดหาบริการที่บ้านและในชุมชน เพื่อตอบสนองความต้องการผู้สูงอายุ

ซักผ้า

ตัดผม

ส่งอาหาร

ทำความสะอาดบ้าน

ปรับปรุงบ้าน

ไปธุระเป็นเพื่อน

แจ้งเตือน

บริการรับส่ง

ให้คำปรึกษา
ผู้ดูแล

ดูแลตอนกลางวัน
ที่ศูนย์

ดูแลแทน
ผู้ดูแลที่บ้าน

จัดส่งสิ่งจำเป็น

ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

ในการศึกษาครั้งนี้ข้อเสนอแนะเชิงนโยบายที่เป็นแนวทางที่สนับสนุนให้ภาคส่วนต่างๆ เข้ามามีส่วนร่วมในการสนับสนุนการมีชีวิตของผู้สูงอายุได้ 4 แนวทางหลักดังนี้ คือ

แนวทางที่ 1 การปรับบทบาทภาครัฐจากผู้ให้บริการมาเป็นผู้ส่งเสริมหรือสนับสนุนให้องค์กรภาคีที่ร่วมจัดบริการโดยการสนับสนุนทางตรงกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้องหรือดำเนินการผ่านองค์กรกลางที่ทำหน้าที่ในการสนับสนุนงบประมาณและติดตามประเมินผล

แนวทางที่ 2 การจัดตั้งเครือข่ายการสูงอายุแห่งชาติ เพื่อเป็นศูนย์ข้อมูลในการระดมภาคส่วนที่เกี่ยวข้องที่เป็นทรัพยากรของการดูแลผู้สูงอายุที่มีอยู่ทั่วประเทศ และทำ

หน้าที่ประสานงานและนำส่งบริการจากผู้ให้บริการไปสู่ผู้รับบริการอย่างเหมาะสมและสอดคล้องกับความต้องการของผู้สูงอายุ

แนวทางที่ 3 การส่งเสริมกิจการเพื่อสังคมหรือธุรกิจขนาดเล็ก เพื่อริเริ่มบริการที่ตอบสนองความต้องการผู้สูงอายุที่อยู่ในชุมชนและที่บ้าน โดยเปิดโอกาสให้ผู้สูงอายุได้เข้ามามีส่วนร่วมในการออกแบบกิจกรรมหรือโครงการที่สอดคล้องกับความต้องการและเริ่มจากโครงการที่เป็นกลุ่มประชากรที่มีความต้องการเฉพาะและมีตัวชี้วัดที่สามารถวัดผลความสำเร็จได้ชัดเจน

แนวทางที่ 4 การจัดตั้งองค์กรการกุศล เพื่อเป็นองค์กรกลางในการระดมทุนและบริหารจัดการเพื่อสนับสนุนกิจการด้านผู้สูงอายุ โดยนำทุนที่ระดมมาได้ ดำเนินโครงการ เช่น ให้ทุนกิจการเพื่อสังคม องค์กรไม่แสวงผลกำไร ที่อยากริเริ่มโครงการเพื่อผู้สูงอายุ

ดาวน์โหลดเอกสาร
ได้ที่

สถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล (IPSR)
<http://www.ipsr.mahidol.ac.th/ipsrbeta/th/Index.aspx>